

Razgovorom i čitanjem do dvopismenog mozga

**TEMA
BROJA**

dr. sc. Anita Peti-Stantić

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

anita.peti-stantic@ffzg.hr

Iako se u današnjem svijetu prožetom tehnologijama raznih vrsta čini da je sve manje onih koji razumiju da je čitanje jedno od najvećih čuda ljudskoga roda koje smo razvili svojom sposobnošću i koje treba njegovati, biram vjerovati u to da nas je više nego što izgleda na prvi pogled. Samo se trebamo prepoznati i povezati. Uživo, ljudski, razgovorom, javnim, zajedničkim ili samotnim čitanjima, više nego električkom poštom, na daljinu i uz razna tehnološka pomagala.

U tom je kontekstu posebno važno okrenuti se mladima kojima je danas dostupno znatno više drugih izvora znanja i zabave nego što je to bilo ikada prije. Čitanje je spora i nerijetko, bar u početku, mukotrpna aktivnost koja traži čovjekov angažman i koncentraciju, ali i obuhvat njegova intelektualnog kapaciteta. Zbog toga je

osnaživanje mladog čitatelja s ciljem da postane kompetentan, samopouzdan te siguran u svoje jezično znanje, sposobnost razumijevanja teksta i unaprijeđivanje vlastitog dubinskog razumijevanja, jedan od najvažnijih zadataka svakoga tko je zainteresiran za mlade ljude, bilo osobno, bilo profesionalno.

Ako vam se čini kako oni koji govore o tome da mladi sve manje čitaju pretjeruju, kako su mladi i prije bili u pubertetu i kako se ništa bitno nije promijenilo u posljednje vrijeme, prisjetite se samo toga koliko se svijet u kojem danas živimo razlikuje u odnosu na svijet od prije dvadeset godina. Prisjetite se samo kad su se pojavili prvi mobilni telefoni i što je bilo prije njih, a nakon mobilnih i pametni telefoni u kojima su, kao što Miha Kovač (2021) kaže, ugrađeni i telefon, i računalo, i fotoaparati

enciklopedija, i društvena mreža i televizor i koješta drugo. Prisjetite se samo kako su i koliko djeca gledala televiziju prije dvadeset godina. Gledala su je onoliko koliko su roditelji dopuštali, s tim da nisu mogla pogledati svaki film i svaku seriju kad god se sjete, nego samo onda kad je bila na programu. Danas djeca uglavnom ne gledaju ništa na fizičkom televizoru, nego na računalu u svojoj sobi. I tako dalje, i tako dalje. Jasno je, dakle, da je naš svijet danas u velikoj mjeri digitaliziran što posljedično dovodi do toga da su sadržaji za čitanje dostupni do mjere koja je još jučer bila nezamisliva. Jasno je i to da ti sadržaji ne utječu na mlade (a i na odrasle) samo svojom dostupnošću, već i porukama koje prenose.

Kako bi vam bilo sasvim jasno o kolikoj se promjeni u kratkom vremenu radi, vrijedi se prisjetiti teze Benedikta Andersona (1991) o tome kako je izum tiskarstva i želja da se tiskanom riječi dopre do što većeg broja ljudi doveo do standardizacije jezika i, posljedično, oblikovanja nacija. I standardizacija jezika i oblikovanje nacija predstavljaju svojevrsno ujednačavanje dotadašnje raznolikosti i dotadašnje 'neuređenosti'. Jednako tako danas želja da

se digitalnim sadržajima dopre do što većeg broja ljudi dovodi do promoviranja sadržaja koji vode prema ujednačavanju mišljenja i podložnosti tzv. globalnim trendovima znatno više nego prema razvijanju specifičnih sposobnosti svakog pojedinca. Za te se specifične sposobnosti, a jedna je od njih i dubinsko čitanje, u današnjem svijetu svatko mora izboriti za sebe, pri čemu zajednice onih koji se prepoznaju s početka ovoga teksta mogu uvelike pomoći. Jer, ne treba posebno isticati u kolikoj smo mjeri mi ljudi društvena bića.

Zašto pišem o tome? Zato što danas živimo u naizgled umreženom svijetu (svatko od nas u nekoliko koraka može doći do gotovo svakog čovjeka na svijetu) u kojem smo neprestano dostupni, no rijetko uspijevamo odvojiti dovoljno vremena za sebe. U namjeri da objasnim vezu razgovora i čitanja, krenut ću upravo od ta dva segmenta – umreženosti i neprestane dostupnosti. Koliko god umreženost o kojoj se toliko govori ponekad uspijevala odagnati naš strah od samoće, objektivno, ta nam vrsta umreženosti relativno rijetko treba. Znatno nam više trebaju ljudi koji su tu, pored nas, s kojima smo u svakodnevnoj interakciji, s kojima razgovaramo o onome

što nas veseli i što nas muči, s kojima dijelimo svoj svijet. Budimo objektivni – danas ljudi, osobito mladi, sve više komuniciraju (namjerno ne pišem sporazumijevaju se) porukama, sve manje jedni druge nazivaju telefonom, a još manje razgovaraju uživo.

Sve više istraživača, među kojima se posebno ističe Sherry Turkle (2012), primjećuju kako je tog 'običnog' razgovora sve manje, dijelom sigurno i zbog tehnologije.

Kad je riječ o neprestanoj dostupnosti, s jedne strane svih pojedinaca, a s druge strane svih mogućih informacija koje se guraju u naš svijet, sve se češće suočavamo s mladima koji ne žele biti neprestano dostupni i koji odbijaju gotovo sve informacije, zato što im je sve to previše. Tomu se ne treba čuditi. Oni među nama koji ne mogu bez knjiga i čitanja, sve se češće pozele maknuti na osamljena mjesta gdje ne mogu biti stalno „prikopčani“ na poruke i društvene mreže. No, ne zaboravimo da oni koji se nikad nisu navikli na čitanje teže pronalaze svoje utočište od buke svijeta. Sve to, uvelike potpomognuto neprekinutom dostupnošću nas samih i velike količine informacija koje nam uopće

ne trebaju, ali 'zagađuju' naše misli i vrijeme, uvelike utječe na sposobnost da budemo sami sa sobom onako kako je to potrebno da bismo se mogli unijeti u sadržaj teksta.

To je, s moga stajališta, grubi pregled stanja na koje treba reagirati.

Srećom, vjerujem da smo mi ljudi, pa onda i naša mladunčad, prilično otporni.

Nadam se da je studija (Turkle, 2020) koja pokazuje kako se nakon pet dana koje je skupina mladih provela u kampu u prirodi bez pametnih telefona i drugih oblika komunikacije uočava porast markera empatije dobro provedena i da su zaključci koji iz nje proizlaze valjani.

Isto se tako nadam da je točna tvrdnja kako smo mi ljudi 'ožičeni' za razgovor, jer je razgovor, u darvinističkom smislu, naša evolucijska prednost.

Nakon čitanja knjiga Stanislasa Dehaenea (2013), Maryanne Wolf (2019) i Sherry Turkle (2012, 2022) nisu mi potrebna dodatna uvjeravanja da shvatim u kojoj su mjeri međusobno uvjetovani razgovor, rano čitanje, kritičko mišljenje i dubinsko cjeloživotno čitanje. Isto mi tako nisu potrebni ni statistički podaci koji pokazuju

što se nakon nekog vremena događa s ljudima koji se nikad ne otkopčaju od svojih pametnih telefona, kao što mi nisu potrebni ni podaci o tome što se događa s ljudima koji razgovaraju s drugima manje od nekoliko sati dnevno. Dovoljno mi je uočiti smjer u kojem ti trendovi idu.

Zbog toga najvažnijim prvim korakom u radu na opismenjavanju i razvoju dubinskoga čitatelja smatram procjenu sadašnjosti i predviđanje budućnosti, i to u onim segmentima koji se tiču potencijalnih problema s čitanjem. Uvjerena sam da se problemi neće riješiti sami od sebe ako ih gurnemo pod tepih ili odlučimo previdjeti. Osobno, u tom kontekstu i sadašnjost i budućnost vidim kao digitalnu, pri čemu mislim kako je to istovremeno i blagoslov i prokletstvo. O tome su napisane mnoge knjige pa to nema potrebe elaborirati. Najvažnijim drugim korakom u rješavanju problema (ako mislimo da ga ima) smatram djelovati u vlastitom životu, iznaći strategije rada na razvoju čitatelja i 'posložiti kockice'.

U tom smislu smatram da je prijedlog Maryanne Wolf (2019) o razvoju dvopismenog mozga, koji se s jedne strane nadovezuje na istraživanja o neuro-psihologiji čitanja, a s druge na istraživanja

fiziologije tinejdžerskog mozga o kojima piše Daniel Siegel (2017), najbolji put kojim možemo krenuti. Riječ je o svojevrsnom prebacivanju koda, no ključ je u tome da inzistiranjem na čitanju tiskanih tekstova, posebno u najranijoj dobi, osvijestimo taj proces. Taj prijedlog s jedne strane uključuje razumijevanje granica, a s druge strane mogućnosti jednoga i drugoga – sklopa utemeljenog na pismenosti i sklopa utemeljenog na digitalnoj tehnologiji.

Naime, u želji da potaknemo mlade na dubinsko čitanje ne bismo trebali zanemarivati činjenicu da onaj vid čitanja koji oni gotovo prirodno razvijaju u digitalnom obliku, površno čitanje, čitanje prelijetanjem s ciljem prikupljanja velike količine informacija, nerijetko dobro dođe u današnjem svijetu. Pitanje je 'samo' kako naučiti pouzdano razvrstati te informacije i kako taj vid čitanja ne preslikati na sve što čitamo. Do toga ćemo doći upravo razvijanjem sporog čitanja s papira u najranijoj dobi, jer samo takvo čitanje ostavlja i vremena i mentalnog prostora za pitanja i potpitanja, za razgovore i rasprave, za uvjeravanja i igre riječima, za sve one prirodne oblike sporazumijevanja koji bogate rječnik i omogućuju razvoj kritičkoga

mišljenja. Osim toga, ako i to nekoga zanima, takvim se čitanjem razvijaju sinapse u mozgu koje prije toga nisu postojale, a koje se, kako nas znanstvenici uvjeravaju, aktiviraju i prilikom kombinatornog mišljenja o zahtjevnim problemima.

Ideja o razvoju dvopismenog mozga, odnosno o podršci svojevrsnoj integraciji različitih vidova njegova funkcioniranja, neposredno se naslanja na tezu o neuroplastičnosti, tj. sposobnosti našeg mozga da na neki način sam sebe izgrađuje tijekom života. Takav pristup zahtijeva pogled na čitanje s raznih strana, iz različitih perspektiva i istinski interdisciplinarni um koji je, čitajući znanstvenu literaturu iz raznih područja, i sam sposoban integrirati i kreativno pristupiti rješavanju problema.

Ta ideja osim toga proizlazi iz znanja koja već desetljećima imamo o razvoj mišljenja i jezika, a prvi ih je iznio ruski psiholog Lav Vigotski (1983) koji je tvrdio kako su mišljenje i jezik kod maloga djeteta u početku odvojeni, a zatim se sve više povezuju. Osim toga, ta ideja proizlazi i iz znanja o funkcioniranju mozgova dvojezične djece čiji otac i majka govore

različite jezike ili onih koji odrastaju u obiteljima gdje roditelj koji s djetetom provodi najviše vremena ne govori jezik djetetove okoline. U prvom se slučaju radi o kognitivnoj, a u drugom o jezičnoj fleksibilnosti. Kad znamo u kolikoj nam je mjeri i jedno i drugo nužno za razvoj dubinskoga čitanja, postaje jasno da je opravdano smatrati opravdanost pristupa kojim ćemo razviti dvopismene mozgove. Najbolje je u svemu tome što je taj pristup sasvim jednostavan, gotovo pomalo starinski, a zahtijeva samo nešto vremena i želje. U njemu je bitno što je više moguće doista razgovarati s djecom, poticati dijalog i obostrano postavljanje pitanja i davanje odgovora. Time, naime, razvijamo i vokabular mladih i njihovu sposobnost (kritičkoga) mišljenja. Usporedo s tim, čitanjem odmalena u klasičnom obliku, bez uključivanja digitalnih sadržaja što dulje, svakom se pojedinom mozgu omogućuje da se optimalno razvije i (p)ostane sposoban podržavati dubinsko čitanje. Kao što Maryanne Wolf kaže, djeca će, primijenimo li takav pristup, postati majstori prebacivanja kodova te će svi redom biti dvopismeni kao što su danas već mnogi dvo- ili višejezični. To je alternativa atrofiji koju primjećujemo kod odraslih kad

se procesi čitanja na zaslonu preslikaju na čitanje tiskanog teksta i istisnu sposobnost polaganog i udubljenog čitanja za koju se vrijedno izboriti. Tko ne bi, ako može, želio biti majstorski znalac? Razgovor i čitanje tiskanog teksta u tom su kontekstu ključni jer će djeca u svijetu svakodnevno pretrpanom stimulansima na taj način vrlo rano naučiti važnost odvajanja vremena za refleksivne procese. Do čitanja u digitalnom obliku već danas dolazi automatski, bez posebnoga truda, a to će sigurno još češće biti slučaj u budućnosti.

Na kraju želim istaknuti kako navedeni pristup razvoju dvopismenog mozga uzima u obzir društvene i tehnološke okolnosti u kojima je jasno da naša pretjerano ubrzana i natrpana stvarnost ne podržava klasično čitanje te da u žaru općaranosti tim istim okolnostima i nerijetko previđamo gubitke koji proizlaze iz nečitanja, kako asocijativne i emocionalne, tako i one u području empatije i tolerancije. Taj pristup, osim toga, uzima u obzir i obrnuto proporcionalnu hijerarhiju privlačnosti digitalnog i papirnatog u odnosu na njihove prednosti i nedostatke te omogućava restrukturiranje te hijerarhije iz perspektive dubinskoga čitanja i želje da mladi nauče

kako čitanje zahtijeva vrijeme i trud, ali zauzvrat otključava misli koje se nastavljaju i dugo nakon što je priča završila. S tog je stajališta primarni izazov našeg društva u tome da mladima u digitalnom društvu omogućimo iskustvo na obje strane. Kad znamo da se s mladima koji puno i rado čitaju uglavnom mnogo razgovaralo, čitalo im se i čitalo se s njima i kad znamo da se smanjuje broj onih koji su sposobni dubinski i koncentrirano pročitati dugačak tekst, na primjer roman, šteta bi bilo ne učiniti ništa kad znamo da možemo!

Ne učinimo li ništa, dubinsko će se čitanje, kao i svaka druga vještina koja se ne vježba, izgubiti, a negativni će se začarani krug zatvoriti sam u sebe. Stoga je ovaj tekst poziv na individualnu i na društvenu akciju jer je odgovornost onih koji znaju i ne učine sve što mogu možda i najveća. Mladi to ne mogu sami, bez nas!

Literatura

Anderson, Benedict (1991). Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism. Verso.

Dehaene, Stanislas (2013). Čitanje u mozgu: znanost i evolucija ljudskog izuma. Zagreb: Algoritam

Kovač, Miha (2021). Čitam, da se pročitam: deset razloga za čitanje knjiga u digitalno doba. Zagreb: Naklada Ljevak.

Peti-Stantić, Anita (2019). Čitanjem do (spo)razumijevanja: od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti. Zagreb: Naklada Ljevak.

Siegel, Daniel (2017). Oluja u mozgu: snaga i svrha tinejdžerskog mozga : [vodič kroz adolescentski mozak u nastajanju, pogled iznutra prema van, dob 12-24 godine]. Zagreb: Harfa.

Stantić, Vedrana i Anita Peti-Stantić (2021). Znati(želja): Zašto mladi trebaju čitati popularnoznanstvene tekstove, i to odmah? Zagreb: Naklada Ljevak.

Turkle, Sherry (2012). Sami zajedno: Zašto očekujemo više od tehnologije, a manje jedni od drugih. Zagreb: TIM press.

Turkle, Sherry (Ponovno uspostavljanje razgovora: snaga razgovora u digitalno doba.

Vygotskij, Lev Semenovič. Mišljenje i govor. Beograd : Nolit, 1983.

Wolf, Maryanne (2019). Čitatelju, vrati se kući: čitateljski mozak u digitalnom svijetu. Zagreb: Naklada Ljevak.